

Рицарська культура на руських землях XI–XIV століть

<http://likbez.org.ua/ua/rytsarskaya-kultura-na-ruskih-zemlyah-hi-xiv-vekov.html>

Активний розвиток феодальних відносин у так званій «Старшій Європі» впродовж VIII–XI ст. від моменту утвердження на теренах, головно, східнослов'янських (але не тільки) *gentes* династії Рюриковичів X–XI ст. поступово проникав і на їхні землі у формі, переважно, культурних, але частково й господарських впливів. Зрошені з місцевими елітами скандинавські конунги-князі, котрі після охрещення Володимира Святославовича († 1015) 988 р. радше тяжіли до взірцевих на той час східноримських традицій, освіти, науки, найбільш сконцентрованих у Константинополі, все ж набували й помітних західних впливів особливо на тлі активних матримоніальних зв'язків доби Ярослава Володимировича († 1054), прозваного у XIX ст. *Мудрим*, його синів та онуків. Цьому сприяло проникнення до володінь молодшої династії й великоморавських впливів і традицій. Відтак впродовж XI–XII ст. на Русі чітко склалося уявлення про суть рицарської культури та виховання з неодноразовими проявами у князівських та боярських родинах вказаного часу, а особливо – у XIII–XIV ст.



Диплом угорського короля Бели IV від 13 квітня 1264 р. із описом участі князя Ростислава Михайловича у битві під Ярославом 17 серпня 1245 р.

У XI–XIII ст. іноземні військові контингенти як вороги чи союзники окремих князів неодноразово входили до володінь Рюриковичів, займали міста чи ставали на постій у сільській місцевості, нерідко вдаючись до їх плундрування та пограбування, полонення місцевих жителів. Це були не лише сили сусідніх династій [П'ястів](#) чи [Арпадів](#), а й з доволі віддалених теренів – Богемії (Чехії), Моравії, Німецької імперії (головно Саксонії), Швеції, підконтрольних духовно-рицарським орденам земель, які найкраще репрезентували «латинський світ». Так, 1018 р. війська польських князів Болеслава I *Хороброго* (при підтримці значного контингенту рицарів із Саксонії), а у 1069 р. – Болеслава II *Сміливого* також прозваного *Щедрим* займали Київ. Під час неодноразових кількالكітніх міжкнязівських конфліктів за столичний престол, особливо впродовж 1148–1152 рр., коли ворогуючі сторони не раз послуговувалися підтримкою іноземних союзників, у 1150 р. на запрошення князя Ізяслава Мстиславовича до міста вступила угорська кавалерія, дивуючи і потішаючи містян під час свого перебування показовими виступами: «тогда же Оугре на фарехъ и на скокохъ. играх на Ярославлы дворѣ многое множество. Киеѣне же дивахутса Оугромъ множеству и кметьства ихъ. и кономемъ ихъ». Систематичною стала поява рицарських сил із переважно сусідніх Рюриковичам теренів «латинського світу» в Галицькій землі і на Волині від кінця XI ст. До їхнього складу, мабуть, не раз входили невеликі за розмірами «екзотичні» фламандські чи тюрінзькі підрозділи, мобілізовані із числа посаджених на порубіжжі колоністів.

Прямо чи опосередковано окремі представники династії Рюриковичів долучалися й до підтримки хрестових походів XI–XIII ст. Цілком можливо дружина Володимира Всеволодовича († 1125) Гіта, на тлі контактів зі своїми фламандськими родичами, взяла участь у I Хрестовому поході 1096–1099 рр. Місто Єрусалим між 1106–1108 рр. відвідав ігумен Даниїл, залишивши особисті рефлексії про контакт із латинською культурою, зокрема рицарською. Під час II Хрестового походу [князь-бастард Борис](#) († 1153/54), на тлі боротьби за угорський престол налагоджував зв'язки із його керівниками, головно, французьким королем Людовіком VII († 1180). Безперечно деякі з руських володарів в силу різних причин

опинялися на Близькому Сході, як от син Юрія Володимировича, прозваного *Долгоруким* († 1157) – Мстислав († 1162). Частина із випланих галицьким князем-втікачем Володимиром Ярославовичем († 1198/1199) німецькому імператорові Фрідріхові I Барбароссі († 1190) двох тисяч срібних гривень вочевидь було долучено до підготовки III Хрестового походу. Не позбавлена вірогідності можлива участь незначного оточення князя у цій виправі.



Фундаменти церкви і монастиря святого Іллі у Галичі. Взірець ротондальної архітектури

Окремі Рюриковичі під час вимушеного чи добровільного перебування за межами своєї батьківщини проходили рицарську військову підготовку та виховання.

Класичний приклад – волинський князь Роман Мстиславович († 1205) та його сини Данило († 1264) й Василько († 1270). Саме під впливом західного виховання, мабуть, 1205 р. до синодика бенедиктинського монастиря св. Петра в німецькому Ерфурті проник запис про пожертву обителі від «короля Русі Романа» у розмірі 30 марок. Натомість його діти після несподіваної загибелі батька під містечком Завихост 19 червня 1205 р., з доброї волі на те їхньої матері, потрапили на виховання до дворів Арпадів та П'ястів. Так, Данило Романович за час свого перебування в Угорщині (1205–1210/1211, з перервами) навчився міцно, як для 9–10-літнього хлопця, сидіти у сідлі та володіти мечем, що літописець засвідчив вже при першій ж нагоді 1212 р. Доба боротьби Романовичів за батьківську спадщину (до 1245 р.) та подальшого після 1253 р. утвердження королівства Русі на міжнародній арені пройшли під знаком неодноразового використання не тільки новинок західноєвропейського озброєння, що часто проникало з Близького Сходу (стрілецька зброя та металеві машини, зокрема), а й спроб хоча б часткового реформування армії на «західний» манер. Невід'ємні атрибути, відтак, рицарської культури (жести, турніри, кодекс честі, література тощо) міцно проникли у повсякдення князівської сім'ї.



Акт надання Юрієм II магдебурзького права місту Сянок (1339 р.)

Зокрема, 14 жовтня 1235 р. під час інтронізаційних врочистостей угорського короля Бели IV († 1270) Данило Романович виконував типово «західний» ритуал дуже схожий на «маршальську службу» (*officium stratoris*) – ознаку залежності від Арпадів, добре відому в рицарському середовищі на Заході. Серед найвідоміших виконавців такої ж «маршальської служби» – німецький імператор Фрідріх I Барбаросса в 1177 р. на користь римського папи Олександра III (1159–1181). Племінник й головний до 17 серпня 1245 р. конкурент за галицький престол Данила Романовича – Ростислав Михайлович († після 1264) напередодні битви під стінами міста Ярославла влаштував

рицарський турнір, в якому особисто взяв участь, був травмований, а все рівно наступного дня бився у перших рядах. За рицарським кодексом честі чимало полонених в битві угорських вельмож їхні родичі отримали змогу викупити до 1246 р., хоча деякі зі схоплених

всупереч цьому ж кодексові загинули від рук князя Данила (угорський бан Філя) чи його слуг. Рицарська символіка та західні впливи з другої половини XIII–XIV ст. проникли й до геральдики королівства Русі, як це добре видно на прикладі маєстатичної печатки Юрія I († 1308). Елементи західної культури постійно присутні у офіційному діловодстві, достеменно відомому на прикладі низки латиномовних грамот володарів Андрія († 1323) та Лева II († 1323), Юрія II († 1340) тощо.

Не оминули «латинські» впливи й еліт окремих, часом підконтрольних Рюриковичам земель, головню – Галицької. Цілком можливо, якась частина місцевої знаті взяла участь у першому етапі V Хрестового походу 1217–1219 рр., очоленому сюзереном краю угорським королем Андрієм II († 1235). З іншого боку, виголошена 1231 р. галичанами Данилові Романовичу клятва вірності «вѣрны есмы Бѣу и тобѣ. гсѣноу нашемоу», за змістом – типовий німецький аналог, що проник, вочевидь, до середовища [місцевого боярства](#) від німецьких колоністів – оселених біля так званих «*Німецьких воріт*», на яких у знак упокорення міста князь встановив 1238 р. свою корогву. Натомість у повідомленні, датованому другою половиною 1241 р., читаємо про зустріч цього руського володаря з одним із найвпливовіших тоді бояр – Доброславом: «[...] приѣхаша [до Данила – М. В.] с большой гордынею. едоучю Доброславоу во вдиноы сорочыцѣ. гордацоу ни на землю смотращю. Галичане же текоущимъ оу стремены его». Це до певної міри нагадувало маршальську службу (*officium stratoris*) галичан, один із різновидів котрої старший Романович сам виконував під час коронації Бели IV 14 жовтня 1235 р.

Предмети культу й побуту, архітектурні форми місцевих храмів (головню, ротонди), тяглість господарських і торговельних інтересів стабільно підкреслювали орієнтацію значної частини галицької знаті на традиції так званого «латинського світу», її культуру й правові норми, поважним атрибутом якої залишалося рицарське виховання.